

ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЩОДО РЕЛІГІЇ ТА ВІРУЮЧИХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 40-х – НА ПОЧАТКУ 60-х рр. ХХ СТ.

Розкривається та аналізується політика держави щодо релігії та віруючих у повоєнний період. Охарактеризовано основні етапи та напрямки релігійної політики в цей період.

Ключові слова: державно-церковні відносини, релігія, релігійні культу, антирелігійна політика.

Актуальність даної статті полягає в тому, що досліджуваний період є часом переходу держави від лояльності до конфронтації з релігійним середовищем.

Метою роботи є висвітлення форм відносин держави і церкви у повоєнний період.

До основних **завдань** роботи можна віднести такі:

1. Дослідити причини зміни відношення політики держави і комуністичної партії до віруючих у період Другої світової війни.
2. Вивчити передумови обмеження діяльності церкви наприкінці 80-х рр..
3. Проаналізувати форм антирелігійної роботи комуністичного режиму відносно релігії та церкви.

Україна на сучасному етапі свого розвитку спрямовує основні зусилля на відродження духовності нації. Це звичайно не можливо без з'ясування витоків відносин між церквою та державою з найдавніших часів до сьогодення. Про зростання вивчення саме цього напрямку політичної діяльності держави свідчить тематика дисертаційних досліджень, що були захищені в Україні в останні роки, зокрема роботи Ж.Канталінської [19], О.Катуїної [20], С. Яремчика [31], В. Борщевича [13], В. Милусь [23], А. Моренчука [25], І. Луковенко [22] та періодичність проведення науково-практичних конференцій різного рівня, присвячених даній тематиці, а саме: "Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості" (Донецьк); „Духовний розвиток як фактор морально-етичного формування особистості” (Донецьк); “Історія релігій в Україні” (Львів); “Християнство на межі тисячоліть” (Київ); „Держава і церква за радянської доби” (Полтава) тощо. У цьому напрямку активно працюють українські історики. До проблеми державно-церковних відносин повоєнних часів зверталися у своїх роботах В. Войналович [15], В. Пашенко [26], О. Бажан і Ю. Данилюк [10], О. Вишиванок [14], О. Лахно [21] та ін. Доволі показовими також є праці колективу науковців Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України – В. Єленського [17], О. Сагана, А. Колодного, Б. Лобовика, П. Яроцького [18], В. Барана [11] та ін.

Обраний для дослідження нами період становить науковий інтерес саме з огляду на різку зміну політичного курсу партійно-державного керівництва з початком Другої світової війни. Тому є доволі цікавим з'ясування питання чи продовжували розвиватися відносини між державою та церквою в руслі взаємодопомоги й після війни. Однією з причин, що спонукала до перегляду засад державної політики щодо релігії та церкви, як стверджує російський дослідник Д. Волгогонов, було те, що саме у роки війни Й. Сталін змінив власні погляди на релігію й перейшов з позицій нетерпимого ставлення до неї на лояльне [16, с.11]. Інший російський дослідник М. Шкаровський вважає, що головною причиною нормалізації державно-церковних відносин була активна патріотична діяльність Російської православної церкви, більшості її духовенства й мирян, яка виявлялась у молитвах за перемогу Червоної Армії, матеріальній та фінансовій її підтримці [28, с. 199]. Так, патріотична діяльність релігійних обшин виявлялась у зборі коштів та продуктів серед віруючих на оборону країни, подарунки для Червоної армії, пораненим воїнам, що знаходилися у шпиталях, інвалідам Вітчизняної війни, дітям та дитячим закладам, родинам фронтників [6, арк. 1].

Як відомо, ще під час Великої Вітчизняної війни для координації діяльності релігійних об'єднань, що діяли в СРСР, було утворено два органи – Раду у справах Російської православної церкви (РСРПЦ) та Раду у справах релігійних культур (РСРК).

За твердженням М. Шкаровського, на 1945–1946 рр. припав пік у поліпшенні церковно-державних відносин [28, с. 324]. Він пояснював це гострою зацікавленістю радянського керівництва у міжнародній діяльності Московської патріархії. У перші післявоєнні роки держава зробила цілий ряд значних поступок, що порушували закон 1929 р., хоча і в цей період релігійній політиці явно не вистачало послідовності. Зміни охопили не всі віросповідання, що існували в СРСР.

Московська ж патріархія із закінченням війни всіляко намагалася зміцнити своє становище, використовуючи можливості, що розширилися. Багато ієрархів правильно оцінювали ситуацію, усвідомлюючи, що не дивлячись на всі завірення влади, відносно сприятливі для них умови, ймовірно, будуть тривати недовго.

10 квітня 1945 р. відбулася друга і остання зустріч Й.Сталіна з керівництвом Російської Церкви – Патріархом Алексієм, митр. Миколою (Ярушевичем), протопресвітером М.Колчицьким. У ході її обговорювалися перш за все завдання Патріархії в сфері міжнародних відносин. У свою чергу голова РНК обіцяв підтримку планам церковного керівництва. Саме ця зустріч зумовила характер державної релігійної політики у найближчі два роки. На ній обговорювалося навіть питання про спорудження в Москві спеціального православного центру з палацом, друкарнею, духовними навчальними закладами, заводом свічки тощо [28, с.325]. Проте ці обіцянки так і не були здійсненні.

Але в цілому керівництво СРСР у 1945–1946 рр. все ж таки прагнуло продемонструвати доброзичливе ставлення до церкви. Наприклад, 5 представників Московської патріархії отримали запрошення бути присутніми на червневому параді Перемоги, крім того їх розмістили поблизу іноземних дипломатів, щоб, як повідомляв Г. Карпов, уряду забезпечити "сприятливе враження на закордон" [9, с. 347–348]. А незабаром Раднарком ухвалою від 22 серпня 1945 р. надав Патріархії, єпархіальним управлінням, приходським общинам, всупереч ленінському декрету 1918 р. обмежене право юридичної особи. Їм дозволялося створювати фінансові рахунки, укладати операції, купувати будови, відкривати підприємства, здійснювати найм працівників. Цікаво, що до середини 1950-х рр. куплені представниками інших конфесій будівлі вважалися націоналізованими і передавалися лише в користування, а придбані православними общинами ставали їх власністю. Завдяки вказаній ухвалі стало можливим знову користуватися дзвонами [7, арк. 18].

Ситуація з відкриттям нових церков була достатньо неоднозначною. У перші роки свого існування (1943–1944) Рада у справах РПЦ дуже скупко давала санкції на їх проведення. У 1945–1946 рр. подібні питання почали вирішуватися набагато успішніше для віруючих. Але потім знов становище погіршилося. Критерії, якими керувалися Ради, ухвалюючи позитивне рішення, були такими: відсутність храмів, що діють, у всьому районі або віддаленість найближчої церкви більш ніж на 10 км.; наявність общини, що фактично діє, і її значні пожертвування до різних фондів; незаконне, без відповідного оформлення документами, закриття храму в 1930-і рр.; повторність та наполегливість клопотань протягом декількох років і численність підписів під ними [27, с. 274–275].

Перелом у державно-церковних відносинах, що відбувся в другій половині 1948 р., був викликаний цілим комплексом різних причин. Перш за все вплинула зміна міжнародного становища СРСР. По-друге, почався новий виток внутрішньополітичної боротьби, чистень і репресій. Знов запрацювала повним ходом "машина залякування". Влада спробувала приборкати випущені в роки війни духовні сили. Політика обмеження свободи совісті не могла не торкнутися Церкви, яку, не дивлячись на всі прагнення не вдалося перетворити на елемент тоталітарної системи. Роздратування чиновників державного апарату викликало і постійне наполегливе прагнення керівних діячів Патріархії розширити сферу впливу, що переходило рамки дозволеного.

Перші істотні обмеження діяльності Церкви відбулися наприкінці літа 1948 р. під тиском Ради Синод був вимушений ухвалити рішення про заборону хресних ходів з села в село, духовних концертів у храмах поза богослужіннями, друкування в єпархіях без дозволу Синоду акафістів, послань єпископів, неприпустимості роз'їздів архієреїв у період сільськогосподарських робіт, забороні всяких молебнів на полях тощо [8, арк. 33]. Аж до смерті Й.Сталіна жоден новий православний храм офіційно дозволений не був. Більше того, для кінця 1940-х – початку 1950-х рр. характерне масове вилучення церковних будівель для їх переобладнання під клуби. Крім того, уповноваженим Рад потрібно було вести облік всіх діючих і недіючих культових споруд. Активно виявлялися і ліквідовувалися нелегальні молитовні будинки. 16 листопада 1948 р. Синод змусили ухвалити рішення про заборону перетворювати проповіді в храмах на уроки Закону Божого для дітей. Нові обмеження викликали опір як віруючих, духовництва, так і деяких архієреїв. Так, політика держави щодо релігії та віруючих не відрізнялася послідовністю. Хоча слід відмітити, що попри діючу на той час досить жорстку систему державної реєстрації, за поданням Ради у справах РПЦ урядом СРСР з 1943 по березень 1948 рр. було видано дозвіл на відкриття 31 297 православних церков і молитовних будинків [28, с. 328]. Трохи менше було дозволено відкриття церков інших конфесій, оскільки перевага надавалася в цей період саме Російській православній церкві. Проте це не зменшило кількості віруючих, не змінило їх ставлення до віри. Цей період, дійсно можна назвати піком ліберального ставлення держави до церкви та релігії.

Проте ще за рік до смерті Сталіна мало місце масове закриття церков. Офіційно цей крок був представлений як вимушений, спричинений аварійним станом церковних приміщень. Були створені спеціальні технічні комісії з метою перевірки фізичного стану церков і, у разі необхідності,

винесення рішень щодо їхнього закриття. Не роблячи якогось категоричного висновку щодо об'єктивності винесених комісіями рішень [25, арк. 19].

Водночас важко заперечити, що технічний стан більшості церковних приміщень не був повністю задовільним. І відповідь тут потрібно шукати у тій економічній політиці, яку проводила держава щодо релігії та церкви. Ця політика була допоміжним інструментом партійної церковної політики і робила проблематичним уже саме існування релігійних громад та священнослужителів. Показово, що священники обкладалися податком на рівні з підприємцями – повинні були сплачувати державі 81% свого прибутку. Внесена у 1954 р. пропозиція знизити цей податок до 69% була відхилена, оскільки «це є рівнозначним визнанню Церкви як певної суспільно корисної організації» [27, с. 276].

У рамках антирелігійної кампанії кінця 50-х – початку 60-х років у СРСР були проведені заходи щодо виявлення й обліку діючих у країні зареєстрованих і незареєстрованих релігійних об'єднань. Це був захід загальнодержавного масштабу, організація якого доручалася місцевим органам влади. За секретною постановою уряду СРСР від 16 березня 1961 р. у державі потрібно було провести негласний облік усіх діючих зареєстрованих і незареєстрованих релігійних громад та майна, яке знаходилось у їх користуванні.

За твердженням сучасного українського історика П.Бондарчука у післявоєнний період спостерігалася тенденція збільшення кількості виконуваних релігійних обрядів над віруючими. До того ж вони здійснювались і над невіруючими, у тому числі комуністами [12, с. 140]. Значна кількість хрещень і поховань за релігійним обрядом була зумовлена ставленням людей до нього. Для більшості населення хрещення було магичним актом захисту дитини від хвороб, нещасть, а похоронний релігійний обряд важливий для людей похилого віку, які усвідомлювали свої гріхи чи несправедні вчинки і відповідальність за них перед Богом. У продовж 50-х–60-х років частка проведених обрядів дещо зменшилася, проте потреба в їх проведенні не зникла зовсім.

Закриття місць богослужінь, адміністративне та кримінальне переслідування віруючих і священників, що спостерігалися в даний період, швидко давали явні результати, які, однак, були далеко не такими ефективними, як очікувалось із самого початку. Офіційна ліквідація тієї, або іншої релігійної громади часто призводила не до припинення її діяльності, а до переходу її членів на позиції нелегального об'єднання. І, якщо раніше віруючі збирались легально в одному місці, то після ліквідації молитовного дому вони створювали кілька груп, які продовжували свою діяльність нелегально. Тому на початку 60-х років виникла потреба у проведенні обліку всіх діючих культів, яка б дозволила скорегувати політику держави у відношенні релігії, у відповідності із реаліями життя.

У РРФСР картки по кожній організації заповнювались у 3 екземплярах, в інших республіках – у 4. Один екземпляр залишався у місцевому виконкомі, другий – у уповноваженого. Третій екземпляр направлявся уповноваженому по республіці, четвертий – у Раду у справах релігійних культів при РМ СРСР.

Обліку підлягали усі діючі й недіючі культові будинки, які не втратили церковного вигляду. Якщо не представлялося можливим на місці з'ясувати, чи знаходиться культовий будинок на обліку, то відповіді на це питання повинен був уповноважений РСРК. Облік майна, переданого у користування громад не повинен був перевірятися по інвентарних книгах. Потрібно було лише довідатись про його наявність. В облікову картку дані про нього не заносились. Усі ці положення інструкції створювали певні складнощі для членів комісії при проведенні цієї кампанії. Таким чином, єдиний статистичний облік, проведений у СРСР у 1961 р., дозволив не тільки створити повну картину по діючим у країні зареєстрованим і незареєстрованим релігійним групам, але проаналізувати діяльність місцевих радянських і партійних органів з проведення атеїстичної та антирелігійної пропаганди.

У досліджуваній період одним з головних завдань у боротьбі з релігією було обмеження «матеріальної бази» церкви. Заходи у цьому напрямку почали здійснюватися найраніше. З метою скорочення прибутків церкви, а також щоб створити несприятливі умови існування, священнослужителям було підвищено податок з прибутків на церковнослужителів. Міністерство фінансів УРСР відправило на місця припис за № 348 від 26 липня 1958 р., в якому вказувалося, що служителі культів сільськогосподарським податком не обкладаються, а за користування земельними ділянками платять податок з 100% надбавкою [1, арк. 237]. Релігійним громадам і духовенству заборонялося проводити збори коштів у молитовних приміщеннях чи іншим шляхом на цілі, які не були пов'язані з культовими відправами. Заборонялася також благодійна діяльність церкви, що сприяла зростанню престижу та популярності її в цілому та духовенства зокрема в очах населення. Ліквідовувалися пільги особам, які допомагали під час богослужіння – регентам, хористам, органістам та ін. [3, арк. 91] Як незаконне джерело прибутків церкви визнавалося навіть традиційне колядування під час релігійних свят [2, арк. 110].

До методів антирелігійної роботи у цей період відноситься боротьба з паломництвом до так званих «святих місць». До ліквідації «святих» центрів місцеві органи влади залучали санітарно-епідеміологічні служби й співробітників органів внутрішніх справ. Поряд з методами адміністративного тиску, партійні

органи стали проводити активну атеїстичну пропагандистську кампанію з дискредитації ідей паломництва. З часом це стало приносити свої плоди. У багатьох регіонах СРСР цей рух став згасати.

У 1962 році влада впровадила квитанційний облік релігійних обрядів. Це, з одного боку, давало можливість пильно стежити за прибутками священнослужителів, а з іншого – оскільки у квитанціях детально вказувалися відомості про тих, хто здійснював релігійний обряд (хрещення чи вінчання, чи якийсь інший), то до органів влади, таким чином, поступала інформація про осіб, які залишалися активними віруючими. Виходячи з цього, посилювалася “індивідуальна” робота з такими особами за місцем їх роботи чи навчання [30, с. 45]. Більшість виконавчих органів релігійних громад уклали договори з духовенством, за якими обумовлювалася сума заробітної плати кожного священника, диякона і псаломщика.

Піддаючи аналізу причини збереження досить сильного впливу на народні маси релігійних уявлень, ідеологи антицерковної кампанії прийшли до висновку, що одна з них приховується у прагненні простих людей урізноманітнити свій побут яскравими урочистостями, що супроводжують релігійні обряди. Їх ніби не так вабить сама релігія та її вчення, як можливість послухати хорівий спів, подивитися на блискуче оформлені храми та багате вбрання священнослужителів. Тому влада вирішила нав’язати іншу альтернативу – протиставити церковній обрядовості штучно генеровану світську. Проте не існувало спеціальних приміщень для проведення таких церемоній. Кореспондент «Известий» змалював усю трагікомічність ситуації так: «Саме слово загс, офіційне і стерильне, дратує кожного [...] Люди також злятає через офіційну і бездушну атмосферу у цих інституціях [...] Здається, стало поганою звичкою наймати тут похмурих дядьків і тіток [...] Вони змішують молодят з людьми, які приходять реєструвати смерть свого родича [...] і забувають навіть привітати молодих» [29].

Усвідомлення того, що без запропонованої альтернативи рівень релігійності населення не знижуватиметься, незважаючи на всі закриття та переслідування, прийшло нарешті і до партійних керівники – РСРПЦ та РСРК разом з Відділом агітації та пропаганди ЦК, Міністерством культури та іншими суміжними міністерствами розпочали впроваджувати в життя нові радянські обряди. У 1964 р. було підготовлено проект законодавства про культури, в якому значне місце відводилось питанню про нові безрелігійні свята та обряди.

Серед інших заходів цей проект рекомендував: «Міністерству культури [...] разом зі Спілкою письменників, Спілкою композиторів [...] за мету покласти розробку високохудожніх ритуалів, примірного репертуару та художнього оформлення сучасних свят, звичаїв та обрядів [...] У зв’язку з актуальністю питання про залучення широкої інтелігенції до активної участі у впровадженні нової обрядовості та боротьбі з релігійними пережитками ввести у 1964/65 навч. році спецкурс «Роль радянських свят, звичаїв та обрядів у комуністичному вихованні трудящих» в університетах, педагогічних [...] сільськогосподарських інститутах, консерваторіях, культосвітніх та музичних закладах» [29]. Саме на хвилі наступу на церкву в процес громадянської реєстрації шлюбу, народження та смерті вносяться елементи урочистого ритуалу. Наслідком розвитку цієї ідеї стала поява і збільшення на рубежі 50–60-х років кількості палаців урочистих подій, будинків громадської панахиди, кімнат щастя і т. п. Так, у 1964 р. в Україні діяло вже понад 100 палаців одруження, а також 775 так званих кімнат щастя [4, арк. 33].

Слід зауважити, що найглибше ці процеси зачепили процедуру реєстрації шлюбів, де закладені в той час традиції набули широкої популярності, вкоренилися в нашій свідомості і панують й понині [24, с. 6].

Проте ця кампанія не мала великого успіху – радянські люди продовжували дотримуватись релігійних обрядів і тим самим несвідомо протистояли намаганням партії та уряду якнайшвидше побудувати комуністичне суспільство у радянській державі. Отже бачимо, що наприкінці 50-х років період певної лібералізації у відносинах між державою і церквою було покладено кінець. Натомість, розпочався широкомасштабний антицерковний наступ, який мав на меті обмежити церковно-релігійне життя на багатьох рівнях, звести його до мінімуму. Влада здійснювала заходи щодо послаблення матеріальної бази церкви – закривалися храми, ліквідовувалися монастирі та релігійні громади, збільшився податковий тиск на священнослужителів. Зростав контроль за конфесійним життям. Мету послабити вплив церкви на побутові звички та традиції громадян переслідувала практика впровадження нових цивільних свят і надання урочистості актам реєстрації шлюбу, народження та смерті. Посилювалася і вдосконалювалася атеїстична робота серед населення, спрямована на формування антирелігійного світогляду. Повоєнний період відносин між церквою та державою умовно можна поділити на три періоди 1945–1953 рр. – період налагодження відносин між релігійними громадами та владою; 1954–1957 рр. – період лібералізації відносин; 1958–1964 рр. – новий наступ на релігію та церкву.

Література

1. Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4704.

2. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 5297.
3. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 2527.
4. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 6007.
5. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 33.
6. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф.Р-4760. – Оп. 1. – Спр. 19.
7. ДАМО. – Ф.Р-992. – Оп. 3. – Спр. 74.
8. ДАМО. – Ф.Р-992. – Оп. 3. – Спр. 73.
9. Алексеев В.А. Иллюзии и догмы. – М.: Политиздат, 1991.
10. Бажан О.Г., Данилюк Ю.З. Випробування вірою: Боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950-х — 1980-ті рр. – К., 2000.
11. Баран В. Держава і церква: з історії взаємин в 1945–1965 рр. // Сучасність. – 1995. – № 5.
12. Бондарчук П.М. Релігійна поведінка православних віруючих в Україні: особливості і тенденції змін (середина 1940-х – середина 1980-х рр.) // Український історичний журнал. – 2007. – № 3.
13. Борщевич В. Українська православна церква на Волині у 20-40-х рр. XX ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України – Львів, 2000.
14. Вишиванок О.Г. Конфесійні аспекти етнотрансформаційних процесів в Україні (1944–1953 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. - Івано-Франківськ, 2006.
15. Войналович В.А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років: політологічний дискурс. – К, 2005.
16. Волгогонов Д.А. Сталин и религия // Наука и религия. – 1989. – №2.
17. Єленський В.Є. Державно-церковні взаємини на Україні (1917-1990). – К., 1991.
18. Історія релігій в Україні. /за заг. ред. А.М.Колодного, П.Л.Яроцького. – К., 1999.
19. Канталінська Ж.В. Відносини радянської держави та православної церкви в Криму в кінці 40-х – на початку 60-х років XX століття: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запоріж. держ. ун-т. – Запоріжжя, 2003.
20. Катуніна О.В. Політика партії та Радянського уряду у відношенні релігійних культів у 40-х – 60-ті рр. XX століття (на матеріалах Криму): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запоріж. держ. ун-т. – Запоріжжя, 2007.
21. Ляхно О.П. Опозиція в євангельсько-баптистському русі в УРСР (середина 40-х - 80-ті роки XX століття): Автореф. дис... канд. наук: 09.00.11 – К., 2008.
22. Луколенко І. Радянська держава і Російська православна церква: історичний досвід відносин на матеріалах Донецької області (1943-1964 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 09.00.11 / Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України – К., 2007.
23. Милуш В. Державна влада і православна церква на Волині у другій половині 40-х - 50-ті роки XX ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка - Львів, 2002.
24. Моренчук А. Впровадження світської обрядовості в умовах хрущовської антицерковної кампанії // Науковий вісник ВДУ. – 2003. – № 8.
25. Моренчук А. Релігійні процеси в Україні у 1953-1964 роках (на матеріалах західних областей): Автореф. дис... канд. іст. наук: 09.00.11 / Національний ун-т "Острозька академія" – Острог, 2006.
26. Пашенко В. Православ'я в новітній історії України. – Полтава, 1997.
27. Поспеловский Д.В. Русская Православная Церковь в XX веке. – М., 1995.
28. Шкаровский М.В. Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве. (Государственно-церковные отношения в СССР в 1939 – 1964 годах). – М., 2000.
29. Шліхта Н.В. Церква за умов хрущовської антирелігійної кампанії: ситуація в Україні та її польська паралель. // www.lnu.edu.ua/Subdivisions/um/um4-5/Statti/9-SHLIHTA Natalia.htm
30. Шмелев Г.М. Русская православная церковь, ее деятельность и экономика до и после 1917 года // Вопросы истории. – 2003. – № 11.
31. Яремчук С. Православна церква на Буковині у 1944-1991 рр. (державно-церковні взаємини): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Черкаський національний ун-т ім. Богдана Хмельницького – Черкаси, 2006.

Summary

Ganna Marinchenko

Policy of the state in relation to religion and believers in the second half of 40-th- of beginning 60-th XX century.

Opens up and analysed policy of the state in relation to religion and believers in a post-war period. Basic periods and directions of religious policy are described in this period.